

Ljubljana, 31. 7. 2022

Skupni prostori – skupne prihodnosti

Zelene površine Centra Rog – Priporočila

Člani delovne skupine: Marjetica Potrč (umetnica in arhitektka), Gaja Trbižan (krajinska arhitektka, društvo Pazi!park), Primož Turnšek (mikrobiolog, Društvo za permakulturo Slovenije in skupnost Krater); Gregor Bulc (komunikolog, zavod Urbana vrana) je sodeloval pri oblikovanju priporočil za grafitarske stene

Moderatorica: Urška Jurman

Za strokovno podporo se zahvaljujemo Maji Simoneti (krajinska arhitektka in urbanistka, IPOP) in Gaji Mežnarič Osole (oblikovalka, društvo Trajna).

Uvod

S prenovo nekdanje tovarne Rog v Center Rog (CR) bo na nekdanjem dvorišču tovarne Rog nastal nov javni park na 8.000 m². Izgradnja CR sovпада tudi s prenovo Petkovškovega nabrežja, od Resljeve ceste do Rozmanove ulice. Naloga delovne skupine je bila: (1) oblikovati priporočila glede ureditve, rabe ter vzdrževanja (delov) zelenih površin CR s poudarkom na trajnostnem in vključujočem vidiku javnega prostora; (2) oblikovati predlog za pilotni projekt.

Delovna skupina je v sodelovanju s CR 19. 4. 2022 izvedla tudi delavnico, cilj katere je bil prebivalce, živeče v širši soseski CR, seznaniti z načrti za zelene površine CR ter pridobiti njihov odziv in predloge glede treh tem: (1) parka, (2) igrišč v parku in (3) Petkovškovega nabrežja. Poročilo z delavnice dopolnjuje poročilo delovne skupine.

Kontekst

(1) Delovna skupina je začela z delom (januar 2021), ko sta bila načrt krajinske arhitekture za park CR in projekt za njegovo izvedbo že izdelana, načrt za preureditev Petkovškovega nabrežja pa v teku. Posledično je lahko delovna skupina oblikovala predloge možnih prilagoditev že predvidenih ureditev.

(2) Predlagana priporočila je pomembno zaznamovalo zavedanje o pomenu zelenih površin v mestih za zdravje ljudi in okolja, blaženje podnebnih sprememb in krepitev biodiverzitete. Na priporočila delovne skupine so vplivali tudi naraščajoče zavedanje o pomenu vključevanja prebivalcev in širše lokalne skupnosti v urejanje javnih zelenih površin, cilj naročnika po oblikovanju žive skupnosti uporabnikov zelenih površin CR ter konflikt med nekdanjimi uporabniki tovarne Rog in MOL glede prenove in prihodnosti tega prostora. Postopnost in vključujočnost urejanja zelenih površin CR je pomembna tudi v kontekstu ustvarjalnega CR, ki naj po definiciji omogoča prostor eksperimentiranja, samoiniciativnosti in sodelovanja, in v postopnost razvoja katerega so bili že doslej vključeni različni deležniki.

Vodilo: Pri oblikovanju priporočil za zelene površine CR smo zasledovali koncept sonaravnosti, ki se veže na udejanjanje načel varstva okolja in narave, torej na okoljsko trajnost ter koncept postopnega in vključujočega urejanja javnega prostora, ki se odpoveduje vnaprejšnjim vseobsegajočim in dokončnim rešitvam, ter išče ravnovesje med samoorganiziranim ter strokovno vodenim pristopom urejanja zelenih površin.

Priporočila: Od semena do politik

Splošno priporočilo za urejanje javnih zelenih površin

Proces načrtovanja javnih zelenih površin naj – pred natečajem – vključuje: večdisciplinarno posvetovanje za izdelavo strokovnih podlag, ki vsestransko proučijo vidike urejanja (voda, tla, vegetacija, živali, klima, potrebe in funkcije) ter opredelijo program in pogoje urejanja; javna razprava naj vključuje tudi posvetovanje s prebivalci mesta.

Splošni priporočili za zelene površine CR

- Zelene površine CR naj bodo prostor prototipnih ureditev, ki sledijo konceptu sonaravnosti in odpornih ekosistemov prihodnosti, ter modelov vključujočega urejanja, ki se lahko prenašajo na druge lokacije v mestu.
- Zasaditev, ki krepi biotsko pestrost v lokalnem okolju naj bo povezovalni element zasaditve Petkovškovega nabrežja in parka CR, ki ju sicer oblikujeta dva različna projektantska biroja.

Petkovškovo nabrežje

Načrti za preureditev Petkovškovega nabrežja v sklopu CR so del prenove celotnega Petkovškovega nabrežja s strani Mestne občine Ljubljana (MOL).

(1) Zasaditveni načrt za Petkovškovo nabrežje, v sklopu CR, naj v nasprotju s predvidenimi grmovnicami v žičnati rešetki/kovinski mreži sledi konceptu sonaravne ozelenitve nabrežja. Krep naj biotsko pestrost, daje naravi v mestu več prostora, uporabnikom pa drugačno doživetje biotsko pestrega in zanimivega nabrežja. Izbira vrst na nabrežju in brežini naj bo zato pestrejša kot na predhodnih odsekih Petkovškovega nabrežja. Vključuje lahko tudi obrežno vegetacijo, način saditve pa naj bo bolj naravi prijazen, manj geometrijski. Ti predlogi za spremembe so utemeljeni tako v programski usmeritvi CR, ki poudarja pomen trajnostnih rešitev za prihodnost mest, kot tudi v dejstvu, da gre za dele rečnega nabrežja, ki naj v odmiku od centra mesta postopoma prehajajo v vse bolj sonaravno ureditev in zasaditev nabrežja in brežin.

(2) Obstoječa drevesa

- Obstoječe stare lipe v drevoredu naj se ohranijo v čim večji možni meri, a usklajeno z arboristično presojo. Lipe, ki bodo zaradi slabega stanja odstranjene, naj se nadomesti z drevesi drugih vrst, s ciljem krepitve odpornosti mestnih dreves na bolezni in škodljivce.
- Predvidena presaditev novo zasajenih lip s ciljem, da bi bile po presaditvi v ravni liniji drevoreda ni potrebna: z vidika dobrobiti dreves zato pozivamo k opustitvi geometrijskega pristopa.

- Namesto polaganja gojenih travnih zvitkov okrog dreves predlagamo, da se pod drevesi zasadi (medovite) grmovnice in trajnice ter tako poskrbi za biotsko pestrost in zanimivost novih zasaditev ter poveča pozitivne (blažilne) učinke vegetacije na mikroklimo in rastne pogoje na nabrežju.

(3) Javne skulpture in nestandardna urbana oprema

- Del načrtov za prenovo Petkovškovega nabrežja je tudi javna plastika. Pozivamo k opustitvi umeščanja javnih skulptur na nabrežje in predlagamo javno strokovno razpravo o politiki javne plastike in širše umetnosti v javnem prostoru v MOL, kateri manjka celovitejši in sodobnejši pristop.
- Sredstva za javne skulpture se lahko preusmeri v sklad za (začasne) umetniške in prostorske projekte v javnem prostoru, ki bi bili izbrani na javnem razpisu CR.
- Na delavnici s sosedi (19. 4. 2022) je bila s strani CR predstavljena namera, da bosta pitnika na Petkovškovem nabrežju izbrana na javnem natečaju kot primera nestandardne urbane opreme, morda kot večnamenski objekt (voda kot igralo). MOL in CR v tem primeru pozivamo k oblikovanju večdisciplinarne strokovne komisije za oblikovanje natečajnih pogojev in izbora natečajne rešitve. Ob tem je pomembno izpostaviti, da je oblikovanje nestandardnih pitnikov podobno kot umeščanje javne plastike v javni prostor treba skrbno premisliti: javni prostor v Ljubljani je prežet z elementi urbanega oblikovanja in javno plastiko, zato se v tem kontekstu zdi zadržanost v oblikovanju in predvsem popolnjevanju javnega prostora dobrodošla kvaliteta. Do ideje pitnikov kot skulptur ali večnamenskih objektov smo zadržani. V kolikor bodo nestandardni pitniki zasnovani kot vodna igrala, naj se k temu pristopi strokovno in celostno (na osnovi ocene stanja v lokalnem okolju ter občinskega koncepta urejanja javnih otroških igrišč) ter v sodelovanju z otroki; tudi tu naj velja, da je manj lahko več.

Park CR

Načrt krajinske arhitekture parka temelji na konceptu užitnega parka; smernice zanj so bile oblikovane v okviru posvetovalne delavnice z deležniki CR leta 2019.

(1) Zahodni del parka: sadovnjak in cvetlični travnik

Zaradi povečane podzemne garaže so projektanti morali skrčiti predviden obseg sadovnjaka, s čimer se je koncept sadovnjaka ošibil. Težava so tudi slabi rastni pogoji za visokodebelna drevesa, ki bodo (v zmanjšanem številu) posajena nad podzemno garažo.

• Predlog za spremembo: »odporni ekosistemi« in postopnost zasaditve

Namesto načrtovanega sadovnjaka za celotno zahodno zelenico predlagamo bolj sonaravno zasaditev, ki vključuje tudi pionirske vrste rastlin, ki so v kontekstu slabih rastnih pogojev odpornejše, ter postopnost zasaditve. Poudarek novega predloga je na biotski pestrosti, odpornih pionirskih vrstah, krepitvi ekosistemskih storitev, zmanjševanju vzdrževanja ter postopnem in vključujočem urejanju. Smiselnost nove zasaditve je potrdila tudi delavnica z okoliškimi prebivalci in anketa: 76 % podpore konceptu postopne in sonaravne zasaditve; 24 % podpore konceptu sadovnjaka.

- **»Odporni ekosistemi«**: Za začetek predlagamo zasaditev sonaravnih sestojev v obliki treh »jedernih otokov«, ki vključujejo tudi pionirske vrste ter gradacijo: od dreves (npr. divja češnja, divja jablana, lipa, jerebika, mokovec), grmovnic (šipek, glog, bezeg, krhlika, leska, rumeni dren,

šmarna hrušica), trajnic, do cvetoče travne mešanice. Pri tem še vedno sledimo osnovnemu konceptu užitnega parka in zasaditev sestavljamo tudi iz sadnih dreves in plodovitih grmovnic, ki so na obstoječem seznamu nakupa, kateremu dodajamo še nekaj novih vrst. (Opozorilo: predvidena sestava mešanice za cvetoč travnik vključuje tudi vrste orhidej, ki potrebujejo močvirnate pogoje sestave tal, ki jih tu ne bo.)

- **Postopnost zasaditve:** S tem, ko bi bila zahodna zelenica drugače zasajena, se spremeni podoba urejenosti (približa se sonaravnemu urejanju) in dopusti možnost za urejanje tega območja na bolj vključujoč in postopen način. K izvedbi zasaditve se – ob strokovni podpori – lahko vključi različne skupine ljudi (otroci, sosedi, obiskovalci CR ...), s čimer se počasi gradi živa skupnost uporabnikov in sosedov. Glavna saditvena dela (velike sadike), ki potrebujejo mehanizacijo, naj opravi izbran izvajalec; dosaditve in nove zasaditve (krepitev biodiverzitete) pa naj vključijo tudi sodelovanje ljudi.

Pri predlogu za postopno urejanje izhajamo tako iz postopnosti razvoja CR, želje CR po oblikovanju žive skupnosti uporabnikov in skrbnikov zelenih površin CR ter stališča, da tudi zaradi obremenjene zgodovine prostora (konflikt med Avtonomno tovarno Rog in MOL) ne bi bilo dobro, da je celoten park povsem vnaprej definiran in oblikovan. Odprt javni prostor najlažje nosi funkcijo vključujočega okolja za različne skupine, zato bi bilo zelo dobrodošlo, da so določeni deli parka manj vnaprej definirani.

- V luči postopnega urejanja tega dela parka vnaprejšnja umestitev peskovnika na rob zahodne zelenice tako ni smiselna.
- Skrb za varnost oz. preglednosti tega dela parka, ki bi – ob upoštevanju predloga delovne skupine – vključeval sonaravno zasaditev, se lahko upošteva v načrtu zasaditve ter načrtu osvetlitve parka. Ob tem je kriterij varnosti in preglednosti potrebno uravnotežiti z načeli ohranjanja biodiverzitete – svetlobno onesnaževanje namreč povzroča upad biodiverzitete.

Ta, zahodni del dvorišča CR naj bo mirnejši ter postopoma razvijajoč se v sodelovanju s skupnostjo prebivalcev in uporabniki CR.

Predlog pilotnega projekta: postopna in vključujoča ureditev ter sonaravna zasaditev zahodne zelenice

(2) Vzhodni del parka: parkovna zelenica

Načrt za vzhodni del parka vključuje različne segmente: parkovna zelenica s hribčki in drevesi ob obodu, ploščad za prireditve, grafitarske stene, kotiček za zunanjo delavnico, vrtno grede, kavarna, igrišče. Vzhodni del parka je dinamičnejši in bolj usmerjen v različne tipe rabe za ljudi.

- **Predlog prilagojene zasaditve vzhodne parkovne zelenice:** Kot del zasaditve tega dela parka, ki je bolj uporabne narave, se lahko vključi določena sadna drevesa, ki so bila predvidena za sadovnjak na zahodnem delu. A bolj kot saditev sadnih vrst dreves samih po sebi, se – v luči zaostrenih podnebnih sprememb – zdi pomembno saditi drevesne vrste, ki bodo zagotavljale

tudi globoko senco oz. pri konceptu užitnega parka čim bolj upoštevati ta kriterij.

- Glede na zmanjšan obseg vnaprej zasajenih dreves, predlagamo opustitev določenih vrst, med drugim: breskve in kaki (klima), figa, ruska oljka (nizka, ne obrodi obilno), robinje, črna murva (plodovi zelo odpadajo – problem os, zlasti na vzhodni parkovni zelenici, ki je bolj usmerjena v različne tipe rabe za ljudi).

• Vrtne grede

Del vzhodnega dela parka so tudi vrtne grede. Strinjamo se, da se visoke grede izključi iz seznama nakupa (predvidene so bile kovinske grede, kar ni dobro zaradi segrevanja, četudi so zelo trpežne). Izdelava gred naj bo del učnega procesa in grajenja skupnosti; grede so lahko izdelane iz trpežnega lesa: npr. macesen, akacija, hrast, kostanj.

- Vrtni del naj predvidi tudi prostor za kompostnike – ni potrebno, da se jih postavi vnaprej.

Predvidena umestitev kompostnikov v bližini umivalnika in delovnega pulta ni primerna. V kolikor bodo kompostniki stali na tlakovanih tleh, potrebujejo drenažo. Kompostniki naj bodo načrtovani tako, da se glodavcem prepreči dostop v kompostnik.

- V vrtni del naj se vključi možnost zbiranja deževnice (npr. streha bližnje kavarne).

- Grede naj se dodaja postopno in naj bodo pomembna platforma (izobraževalnega in ustvarjalnega) programa CR ter vključevanja različnih partnerjev in zainteresiranih udeležencev.

Možnosti za namembnost gred:

a) Hub za odpornost in zagovorništvo biodiverzitete: poudarek na biodiverziteti, sonaravnosti, ekosistemih prihodnosti; vzgoja od semen do sadik dreves, grmovnic, trajnic, zdravilnih rastlin, rastlin, ki so medonosne, ki so odporne na segrevanje mest, ... Hub lahko s semeni, sadikami in znanji opremlja tudi druge lokacije, institucije, ...

b) Grede v povezavi z dejavnostmi kuharskega laba in t. i. zelenega laba CR, ki je usmerjen v trajnostni razvoj in eksperimentiranje z bio materiali.

c) Učni vrtički namenjeni različnim delavnicam: permakultura, ekološko vrtnarjenje, vzgoja sadik, kompostiranje, ...

d) Večkulturni vrtički: vključevanje beguncev, migrantov, ljudi iz različnih okolij, ki živijo v Ljubljani, vklj. z drugimi zainteresiranimi.

* 65 % anketiranih okoliških prebivalcev je odgovorilo, da bi jih zanimalo sodelovati pri skrbi za učne in eksperimentalne grede (zalivanje, sajenje, spremljanje, pobiranje pridelkov, ...).

(3) Skrb za zelene površine CR

• Obseg in kompleksnost urejanja in vzdrževanja zelenih površin CR ter s tem povezano vodenje oz. koordiniranje javnega (izobraževalnega, eksperimentalnega ipd.) programa terja posebno delovno mesto. Zaposlen skrbnik oz. vodja zelenih površin v javnem zavodu CR bi bil pionirski korak in sporočilo drugim institucijam, da je to pomembno za prihodnost. Dokler pa to delovno mesto ni del sistematizacije delovnih mest CR, mora CR iskati druge rešitve. Možnosti:

a) V partnersko mrežo CR se na osnovi javnega razpisa CR vključi strokovno usposobljenega izvajalca, ki skrbi za zelene površine CR.

b) Izvajalec sadilnih del ima pogodbo še za 3/5 let vzdrževanja.

V obeh primerih je ključno, da gre za kontinuirano delovanje, ki vključuje sosede, zainteresirano javnost in naključne obiskovalce v rednih ali občasnih akcijah saditev (novih in dopolnilnih), vzdrževanja, spremljanja stanja, pobiranja pridelkov ipd. Model skrbi za zelene površine CR lahko – ob strokovnem vodstvu – kombinira udeležbe na posameznih delavnicah ter dolgoročneje sodelovanje skrbnikov.

Poleg strokovnega znanja je za tak vključujoč pristop ter vodenje in koordiniranje programa vezanega na zelene površine pomembna tudi zmožnost dela z ljudmi, povezovalna naravnost, ustvarjalnost, sposobnost poučevanja, organizacije in koordinacije.

* 65 % anketiranih okoliških prebivalcev je odgovorilo, da bi jih zanimalo sodelovati pri skrbi za drevesa in grmovnice (zalivanje, obrezovanje, grabljenje listja, obiranje plodov ipd.); enako število bi bilo zainteresiranih za posvojitve drevesa, s čimer bi se tudi zavezali, da bi ga redno zalivali. (V zalivanje dreves idr. vegetacije se lahko vključi tudi prostovoljna gasilska društva.)

(4) Program

- V sklopu programa in v povezavi z izdelovalniškimi delavnicami CR se lahko izvaja pester program, vezan na zelene površine: izdelava zatočišč za divje živali in gnezdilnic za ptice; semenska knjižnica (del t. i. zelenega laba CR); monitoring biodiverzitete; vrtnarske delavnice; delavnice sonaravne zasaditve; delavnica 4 letni časi; tematska mapiranja in vodene ture (npr. po biotsko pestrih območjih v mestu idr.); Zavetišče za zavržene rastline lahko opremi steklen prizidek na severni strani CR, ...
- Za snovanje programa v povezavi z zelenimi površinami CR je poleg strokovnega znanja nujen tudi ustvarjalen in eksperimentalen pristop.
- Morda bosta za vzdrževanje in vodenje programa vezanega na zelene površine potrebna dva izvajalca, ki pa bi v tem primeru morala tesno sodelovati.

(5) Igrišče in igrala

- Pri umeščanju prostora za igro v park naj se v večji meri upoštevajo fizične značilnosti prostora, npr. osončenost/osenčenost, oddaljenost od zračnikov garaže, bližina prometne Rozmanove in Trubarjeve ulice.
- Zasnova ureditve prostora in uporabljeni prostorski elementi naj spodbujajo igrivo rabo in omogočajo igro. V zasnovi igrišča naj se vključi čim več naravnih elementov, dreves in zelenja, zaradi zagotavljanja prijetnejše klime, kot tudi možnosti igre in raziskovanja (npr. drevesa za plezanje, grmovnice za skrivanje in ustvarjanje labirintov, za igro z listi in plodovi).
- * Rezultati vprašalnika so pokazali, da je med naštetimi razlogi zakaj anketirani ne preživijo več časa na igriščih, najpomembnejši prav pomanjkanje zelenja, sence in zavetja (27% vprašanih).
- Uporabljena igrala naj bodo večfunkcionalna, ne-tipska in naj se vsebinsko navezujejo na prostorski kontekst parka (kot npr. skulptura Riba Vladimire Bratuž Furlan ali lesena skulptura Dragice Čadež v Tivoliju).

- Na igrišču naj se zagotovi voda, ne le kot pitna voda (pitniki), temveč tudi kot vodni motiv za opazovanje in igro.
- Pri načrtovanju prostorov za igro naj se upošteva tudi potrebe najstnikov in odraslih po igri (npr. namizni tenis, slackline, šah, balinišče).
- Predvideno igrišče ob kavarni je primerno za mlajše otroke; hkrati bi kavarna lahko bila izposojevalnica za rekvizite za igro na prostem (npr. žoga, frizbi, loparji in žogica za namizni tenis, slackline, šah).
- Varnost otrok na otroških igriščih ni odvisna samo od ustreznega načrtovanja in izbire ustreznih igral. Nujen je stalen nadzor nad otroškim igriščem in zagotovitev rednih pregledov ter vzdrževanje standardov varnosti.

Predlog pilotnega projekta: javni natečaj za ureditev igrišča ter javni natečaj za morebitno igralo-skulpturo

(6) Grafitarske stene

Del oboda parka na severu je tudi predviden zid za legalno grafitanje in *street art* v MOL, ki nadomešča podrti grafitarski zid (med Trubarjevo cesto in dvoriščem nekdanje tovarne Rog); nov grafitarski zid bo vpisan na seznam MOL za dovoljene lokacije za grafitiranje. Del oboda parka na severu je tudi predvidena stena za kurirano poslikavo. Kurirani poslikavi bo namenjena tudi kontejnerska arhitektura sedanjega RogLaba oz. bodoče kavarne v vzhodnem delu parka, v sklopu že delujočega programa *GraFem* za spodbujanje žensk v grafitarski in *street art* kulturi.

- **Predlog:** predvideno sedišče pred grafitarskim zidom naj bo vsaj 4 m oddaljeno od zidu (zaradi strupenih hlapov grafitarskih sprejev).
- **Možnost za dodatno površino za kurirano poslikavo:** del stene stavbe MOL, ki je sedaj predvidena za sanacijo (levo od predvidene stene za mural).
- **Možnost za dodatno površino za legalno grafitiranje** – prehod z Rozmanove v park – naj se pretehta z vidika kompatibilnosti z dejavnostmi levo in desno od prehoda (gredice, kavarna in igrišče).

(7) Urbana oprema

- Standardizirana osnovna oprema naj upošteva trajnostne principe ter potrebe oz. dostopnost opreme za različne ciljne skupine (starostniki, otroci).
- V razpis za urbano opremo naj se vključi kriterije, ki zagotavljajo zgoraj omenjene pogoje; v primeru klopic: standardne višine, ročaje in naslone, uporabljen les naj bo – optimalno – slovenskega porekla, ne sme biti na seznamu zaščitenih dreves ali pridobljen z nedovoljenim izsekavanjem ipd.
- Število stojal za kolesa naj se poveča, zlasti ob vstopnih točkah v park.

(8) Steklen prizidek in nalet živali

Steklen prizidek vzdolž CR na severu predstavlja veliko nevarnost naleta ptic (tudi žuželk) in posledično pogina. Rešitev projektantov CR: odsevanje črtastega potiska s tal hodnikov in delov sten na steklene površine ni optimalna rešitev, kot bi bil sam potisk stekel. Nevarnost trka se bo še povečala, ko bodo drevesa v parku zrasla in odsevala v oknih višjih nadstropij.

(9) Razno

- V celem parku in tudi v povezavi z igro pogrešamo element vode.
- V luči zaostrenih podnebnih sprememb bi bilo za potrebe vzdrževanje parka dobro zajemati vodo tudi iz strehe CR.
- Paziti je treba, da bo v parku dovolj dreves tudi s potencialom razvoja velike krošnje, zaradi mikroklimatskih kvalitet.
- Kjer je mogoče, naj se sadi v zemljo in ne korita, saj to omogoča boljše pogoje rasti.
- Kvaliteti prsti naj se od načrtovanja dalje posveča potrebno pozornost.
- Nekateri udeleženci delavnice z okoliškimi prebivalci so izrazili skrb glede varnosti (bližina metadonskega centra idr.). Pri naslavljanju vprašanja varnosti je dobrodošla vloga mediatorjev (primeri dobre prakse: Zavod Bob, DrogArt).

Dopolnitve in priporočila vabljenih strokovnjakov na konferenci Skupni prostori – skupne prihodnosti (Ljubljana, 16 –17. 6. 2022)

Stuart Connop, izredni profesor za trajnost, Inštitut za raziskave trajnosti, Univerza v vzhodnem Londonu (UK)

Nienke Sluimer, urbanistka in svetovalka, STIPO (NL)